

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

נח - תשפ"ז | גליון 234 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

מן הפרשה

בדורותיו - לשבח או לגנאי

"צדיק תמים ה'ה בדרתיו" (בראשית ו, ט).

יש מרבתינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר, ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום' (רש"י).

ידועה הקושיא שתמהו העולם כי אם אפשר לפרש הדבר לשבח, למה יפרשו אותו לגנאי, ומצוה ליישב שיטתם מדוע נטו לדרוש כך.

ובדרשות מהר"ם מינץ מבאר שדרשה זו באה בשביל לימוד זכות על הדורות הבאים, כי זהו מה שאנו מתפללים בסדר זכרונות בתפלת מוסף של ראש השנה 'וגם את נח באהבה זכרת', ותפילתנו היא, שלא יבוא השטן להשטין שאין בני ישראל ראויים להזכירם לטובה מכיון שאין ביניהם צדיקים גדולים כמו שהיה בדורות הקודמים, שעל זה נענה, שגם נח אילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום, ועכ"ז בשביל שבדורו היה צדיק עמדה לו זכותו זו להינצל, ואף אנחנו אף אם איננו צדיקים כבדורות הקודמים, אכן לפי ערך דורותיו יש לנו הזכות להיכתב לשנה טובה ולהנצל מכל רעות בזאת השנה.

ובספר ב"מכתב מאלהיה" (ח"ב) וכעין זה בספר "טעמא דקרא" בשם החזו"א זצ"ל, כתבו כי באמת לא נחלקו רבותינו כלל על מהותו האמיתי של נח, ושניהם מודים שכלפי אנשי דורו היה הצדיק הגדול ביותר, ובדורו של אברהם לא היה נחשב לצדיק הדור כי בודאי היה אברהם אבינו גדול ממנו הרבה וגם מודים שאילו היה בדורו של אברהם היה מתעלה להיות במדרגה גבוהה יותר מכח צדקותו של הצדיק אע"ה. ולא נחלקו אלא איך לדרוש תיבת "לדורותיו", אם כלפי דורו שלו או כלפי דורו של אברהם, שרבותינו הדורשים לשבח אמרו, שבא הכתוב להדגיש זאת שאילו היה בדורו של אברהם היה מתעלה להיות צדיק גדול יותר, ורבותינו הדורשים לגנאי אמרו, שבא הכתוב להדגיש החלק הנגדי, שרק בדורו השפל היה נחשב לצדיק 'הדור' ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב כצדיק הדור רק כצדיק בין הצדיקים.

ולמדו מכאן שרבותינו הדורשים לגנאי התכוונו

גשם של רחמים

להורות בזה תוכחת מוסר כמה צריך כל איש ישראל להזהר ולהישמר שלא להתחבר עם רשעי הדור וכמה יש להתרחק מהם, ואל יחשוב האדם שיש לו חסינות נגד הרשעים והוא יכול להשמר מהם שלא להיות מושפע מרשעותם, שהרי אפילו נח הצדיק שהיה נחשב לצדיק גדול גם בדורו של אברהם אבינו ע"ה, היה חסר בצדקותו מחמת רשעת אנשי דורו.

(משחת שמן)

צריך האדם לשאוף להיות מושלם באמת ולא רק ביחס לאנשים שסביבו

צריך ביאור למה נחשב לגנאי לומר שהיה צדיק רק כלפי דורו, ומה חיסרון יש בכך שלא היה צדיק לפי דורו של אברהם אבינו.

אבל באמת האדם צריך להשתדל להיות צדיק מוחלט, וראוי לו לשאוף להתעלות בכל כוחותיו, ואסור לו להסתפק במה שהוא צדיק רק ביחס לשאר בני אדם שבמקומו.

וידוע משל המגיד מדובנא, ביהודי אחד שהלך לעיר וואלאזין לחפש שידוך לבתו, ולשמחתו הגדולה מצא בחור שהיה עוסק בתורה בהתמדה גדולה י"ח שעות מעת לעת ועשה השידוך. אחר החתונה הלך לגור אצל חמיו בכפר קטן, והיה יושב ולומד בהתמדה. בתחילה היה לומד י"ח שעות במעט לעת, ואחר קצת זמן היה לומד רק ט"ו שעות, והיה פוחת והולך עד שהיה לומד רק ו' שעות בכל יום. שאלו חמיו, מדוע ירדת כל כך בהתמדתך. ענהו חתנו, הלא אני המתמיד הכי גדול בכפר זה, שהרי כל שאר אנשי הכפר לומדים רק שעה אחת בכל יום ואני לומד שש שעות. ענהו חמיו, אני לקחתך לחתן מפני שרציית חתן שהוא מתמיד באמת, שאדאג לפרנסתו ויוכל להמשיך ללמוד בלא הפרעות בכל שעות היום, ולא די לי במתמיד כלפי אנשי הכפר, שמחמת טרדותיהם אינם יכולים ללמוד אלא שעה אחת ביום. וכן הוא הענין בכל עניני עבודת ה' ותקון המידות, שצריך האדם לשאוף להיות מושלם באמת ולא רק ביחס לאנשים שסביבו.

(עץ חיים - רבי חיים מינץ)

"נח איש צדיק תמים ה'ה בדרתיו" (בראשית ו, ט).

מלבד השבח של צדיק ותמים, יש עוד שבח הנזכר בפסוק, שהיה 'איש', הוא היה 'מענטש'...

(האדמו"ר בעל ה'לב שמחה' מגור)

*

"את האלהים התהלך נח" (בראשית ו, ט).

פעם הגיע רבי איסר זלמן מלצר לתלמוד תורה 'עץ חיים' שבירושלים, ושמע ילד אחד אומר: 'את האלהים התהלך נח' - נח הלך עם 'שויתי ה' לנגדי תמיד' מול עיניו.

הלך ושאל להמקרי דרדקי, מאין לך פשט זה, והשיב המלמד לעומתו: זה ביאור הגר"א מפורש יוצא בריש שו"ע, שהרי כתב הרמ"א 'שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים, וציין שם הגר"א 'כמ"ש' איש צדיק תמים היה בדרותיו את האלהים התהלך נח'...

*

"ומן הבהמה אשר איננה טהרה" (בראשית ז, ח).

ובגמרא (פסחים ג, א) למדו מכאן: לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו, שנאמר 'מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהרה', וכתב רש"י: ואף על גב דבאורייתא כתיב טמא כמה פעמים, שני אורחיה בחד דוכתא ללמדך לחזר על לשון נקיה.

ובעל המאור (שם א, א) כתב, דבאופן שבא ללמד הלכות פסוקות צריך שיאמר להדיא מה טהור ומה טמא, אבל הכא שלא בא להורות הלכה, אלא להראות מין שבעה ומין שנים, ולכן נקט בלשון נקיה.

ושמעת' מהגאון הרב פליטניק זצ"ל מחשובי הרבנים באנגליא שהיה נוכח פעם בדרשה שדרש הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד נגד המשכילים, והתבטא עליהם שהם טמאים ונבלים, ולאחר הדרשה ניגש אליו הרב הנ"ל ושאלו על סיבת התבטאותו בלשונות כאלו, הרי אמרו לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, והשיבו בדברי בעל המאור אלו, שכדי ללמד הלכות צריכים לפרש להדיא מה טמא ומה טהור, והרי כאן בא לפרש על אנשי בליעל כמה צריכים להתרחק מהם ומדעותיהם הכוזבות, ולכן היה מוכרח להתבטא להדיא בלשונות חריפים כדי להעמיד את השומעים על חומרת רשעותם.

(משחת שמן - רבי חיים שאול קויפמאן)

"ויהי הגשם על הארץ" (בראשית ז, יב).

'ולהלן הוא אומר "ויהי המבול", אלא כשהורידן הורידן ברחמים אם יחזרו יהיו גשמי ברכה וכשלא חזרו היו למבול (רש"י).

כ"ק אדמו"ר ה"בית ישראל" מגור זצ"ל למד מכאן דרך מוסר להבין כמה גדול כח התשובה להפוך את העונשים החמורים ביותר לזכויות, ועשה חשבון, כי

יכולים להינצל ולהציל את העולם מחורבן וכיליון גמור.

בִּידֵן שֶׁל בְּנֵי קֶרֶחַ שִׁנְצִלוּ, שִׁבְשַׁעָה שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבֵי אֶצֶל קֶרֶחַ אֲבִיהֶן רֹאִין אֶת מֹשֶׁה וְכּוֹבֵשִׁין אֶת פְּנִיָּהּ בִּקְרָקֶה, אֲמָרוּ, אִם נִעְמֹד מִפְּנֵי מֹשֶׁה רִבִּינוּ נוֹהֲגִין בְּזִיוֹן בְּאִבְנֵינוּ וְכִבֵּר נִצְטוּוּיֵנוּ עַל כְּבוֹד אֲבֵינוּ, וְאִם לֹא נִעְמֹד כִּבְר כְּתִיב "מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקְוִם" (ויקרא יט, לב), מוֹטֵב שֶׁנִּעְמֹד מִפְּנֵי מֹשֶׁה רִבִּינוּ אֵע"פ שֶׁאֵנוּ נוֹהֲגִין בְּזִיוֹן בְּאִבְנֵינוּ, בְּאוֹתָהּ שְׁעָה הִרְחִישׁוּ אֶת לִבָּם בְּתִשְׁבּוּבָה, עֲלֵיהֶם אָמַר דּוֹד "רָחֵשׁ לְבִי דָּבָר טוֹב" (תהלים מה, ב), ע"כ לִשׁוֹן הַמִּדְרָשׁ.

הַרִי שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם כִּי אִם מַחֲשָׁבָה גְרִידָא שֶׁל תִּשְׁבּוּבָה בְּרַגַּע הָאֲחֵרוֹן, וְהִיא הוֹעִילָה לַהֲצִילָם.

(משחת שמו)

מִן הַמִּדְרָשׁ

מדרש רבה נח לב, ז

"וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וַיְמִי הַמִּבּוּל הָיָה עַל הָאָרֶץ", מִפְּרֵשׁ הַמִּדְרָשׁ, מֵהֵם 'שִׁבְעַת הַיָּמִים' בִּה"א הִידִיעָה שֶׁהִזְכִּיר הַכְּתוּב, מִלְּמַד בִּזְוָה שֶׁהַכְּתוּב שֶׁתִּלְחַח [שֶׁהַמִּתִּין] לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שִׁבְעַת יָמֵי אֲבִלּוֹת שֶׁל מִתּוֹשֶׁלַח הַצַּדִּיק - שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהִתְאֲבָלוּ בָּהֶם עַל מִיתָתוֹ שֶׁל מִתּוֹשֶׁלַח, וְלֹא הִבִּיא בָּהֶם עֲדִיין אֶת הַמִּבּוּל, כִּדִּי שִׁיעֲשׂוּ תִשְׁבּוּבָה וְלֹא יָבֹאוּ עֲלֵיהֶם הַמִּבּוּל, וְלֹא עָשׂוּ תִשְׁבּוּבָה.

דָּבָר אַחֵר [אֹפֶן אַחֵר] לִבְאֵר אֶת הַכְּתוּב בִּפְרִשְׁתָּנוּ "וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים", אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי, מִלְּמַד בִּזְוָה הַתְּכוּן שֶׁשִּׁבְעָה יָמִים נִתְאָבַל [הַצֵּטָר] הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל עוֹלָמוֹ קִדְּם שִׁיבּוֹא מִבּוּל לְעוֹלָם, מֵאִי טַעְמָא - מִנֵּין לִמַּד זֹאת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי. וּמִבְּאֵר, שֶׁלִּמְדוּ כֵּן מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר קוֹדֵם הַמִּבּוּל "וַיִּתְּעֶצֶב אֶל לִבּוֹ", וְאֵין 'עֲצִיבָה' הָאִמּוּרָה בְּכְתוּב אֲלֵא לִשׁוֹן אֲבִלּוֹת, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "כַּאֲשֶׁר הִתְאֲבַל דּוֹד אֲבִשְׁלוֹם בְּנוֹ "וַיִּתְּעֶצֶב עַל אֲבִשְׁלוֹם וְגו' נִעְצֵב הַמֶּלֶךְ עַל בְּנוֹ".

(שמואל ב, יט, ג).

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶּן דּוֹרְמָסְקִית, הֵם חֲטָאוּ בְּגִלְגַּל הָעֵינַן שֶׁהוּא דוֹמָה לְמִים, אֵף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא פָּרַע מֵהֶם אֲלֵא בְּמִים.

אָמַר רַבִּי לֹוִי, הֵם קָלְקְלוּ סִילּוֹנִית שְׁלֵהֶם, אֵף הַמָּקוֹם שֶׁנָּהָה לָהֶם סְדוּרוֹ שֶׁל עוֹלָם, דֶּרֶךְ אֶרֶץ, הַמָּטָר יוֹרֵד וְהַתְּהוֹם עוֹלָה, דְּכָתִיב "תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם קוֹרָא לְקוֹל צִנּוּרֶיהָ" (תהלים מב, ח), בְּרִם הֵכָא "נִבְקְעוּ כָּל מַעֲיִנֹת תְּהוֹם רַבָּה" (בראשית ז, יא) וְאַחֵר כֶּן "וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ".

זְכוּרֹן לְצַדִּיקִים

ז' חֲשׂוֹן תִּשְׁ"ז: הַגָּאֹן רַבִּי אֲבֵרָהם יִשְׂרָאֵל מֹשֶׁה בִּר מִרְדְּכִי יִחְזָקָא סְלוּמֹן מַחֲרָקוֹב זצ"ל, בַּעַל "נִתִּיבוֹת הַקּוֹדֶשׁ"

רַבְּנוּ זצ"ל הָיָה חֶבֶר קְרוֹב לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים הַגְּדוֹלִים שְׁבִדּוּרוֹ, וְבִד בְּדֵל לֹא וִיתֵר עַל הָעֲמֻדָּה תַּלְמִידִים לְכָל אֲשֶׁר חֲשָׁקָה וְצִמְאָה נִפְשׁוֹ לְתוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, הוּא הֶעֱנֵק הֶרֶב מַחֲרָקוֹב רַבִּי אֲבֵרָהם יִשְׂרָאֵל מֹשֶׁה סְלוּמֹן - סְלוּמֹן זְצוּק"ל.

רַבִּינוּ הַתְּמִיד וְנִיצַל כָּל רַגַּע פְּנוּי, כִּפִּי שֶׁהָעִיד הַגֵּר"מ שְׁטֵרֶנְבוּךְ שְׁלִיט"א שֶׁהַתְּמִידָה כִּמוֹ שֶׁל הַחֲרָקוֹבֶעַר רַב לֹא רָאָה מְעוּלָם. וְכֵן הָעִידוּ בְּנֵי שְׁלֵמֹת שֶׁהָקִידִים שְׁלוֹם לְכָל אָדָם, וְהַסְבִּיר פְּנִים לְכָל אָדָם, וְהִיתָה דַּעְתּוֹ מְעוּרְבָת עִם הַבְּרִיּוֹת, עִם כָּל זֶה לֹא בִּטַּל מִזְמָנוֹ וְלֹא פָּסַק פּוֹמִיָּה מְגִירָסָא מִלְּבַד "זְמִירוֹת שֶׁבֶת" ו"סִיפּוּרֵי צַדִּיקִים", הַתְּמִידָתוֹ בִּלְטָה עַד כִּי הָעִיד נִכְדוֹ ר' מֹשֶׁה בִּר חַיִּים שֶׁכֶּאֱשֶׁר הָיָה מְגִיעַ הַחֲבֵרוּתָה הַגְּה"צ ר' שְׁלֹמֹה בִּלּוֹךְ זצ"ל לְלַמּוֹד עִם הֶרֶב מַחֲרָקוֹב, ר' שְׁלֹמֹה הָיָה מְתִישֵׁב, פּוֹתַח אֶת הַגְּמֵרָא וּמִתְחִילִים לְלַמּוֹד בְּלִי הַתְּמִידָהּ אֲפִילוֹ שֶׁל רַגַּע.

סֵדֶר יוֹמֹ הָיָה בְּנוֹי לְתַפְאָרָה וְנוֹתֵר לֵלֵא שִׁינוּי בְּמִשְׁךְ שְׁנִים רַבּוֹת. הָיָה מְשַׁכֵּם קוֹם בְּשַׁעָה שְׁתֵּי לִפְנוֹת בּוֹקֵר וְלוֹמֵד בְּרִצָּף וּבִהַתְּלַחְבוֹת עַד לְתַפִּילַת וְתִיקּוּן. לְאַחֵר הַתְּפִילָה הָיָה מְמַשִּׁיךְ לְלַמּוֹד וְחוֹזֵר לְבֵיתוֹ בְּשַׁעָה עֶשֶׂר בְּבּוֹקֵר, אִזְ הָיָה סוֹעֵד פֶּת שַׁחֲרִית וְנֹחַ כְּשַׁעָה. תִּיכָף הָיָה שֶׁב לְלִמּוֹד רְצוּף עַד שְׁעוֹת אַחֲרָיִם, הַפְּסָקָה קִצְרָה לְאִכִּילָה וּמְנוּחָה, וְחוֹזֵר לְתַלְמּוּדוֹ עַד הַשַּׁעָה עֶשֶׂר בְּלִילָה אִזְ הָיָה שֶׁב לְבֵיתוֹ לְשַׁעוֹת שִׁינָה בּוֹדְדוֹת.

הָרִי לְמַדְנוּ מִכָּאֵן כִּמָּה עֲצוּם וְגִדּוֹל כַּח הַתִּשְׁבּוּבָה, שְׁבִרְגַּע אֶחָד הָיָה מִהֶפְכַּת אֶת הַדִּין הַחֲמוּר בִּיטֵר לְרַחֲמִים גְּדוֹלִים וְעֲצוּמִים, וְלִצַּד זֶה לְמַדְנוּ גַּם שֶׁלְעוֹלָם אֲסוּר לְאָדָם לְהִתְיָאֵשׁ מִן הָעֲבוּדָה, וְכִי אֵף אִם נִכְשַׁל וְנִפְּל לְמַצֵּב הַכִּי גְרוּעַ וּפַחּוֹת, יִשְׁנָה הָאִפְשָׁרוֹת בִּידוֹ לְהִתְאֻשֵׁשׁ מִמִּצְבוֹ הַשִּׁפְלָה וְלַחֲזוֹר בְּתִשְׁבּוּבָה שְׁלִימָה, כִּי אֵף פַּעַם אֵינוּ מְאוּחָר מִיָּד לַעֲשׂוֹת תִּשְׁבּוּבָה וְלַהֲתַקְרֵב אֶל ה' בַּחֲזָקָה.

וּמִצִּינוּ כֵּן אֶצֶל בְּנֵי קֶרֶחַ שֶׁנִּיצְלוּ בְּרַגַּע הָאֲחֵרוֹן קוֹדֵם שֶׁנֶּאֱבְדוּ מִן הָעוֹלָם ע"י מַחֲשָׁבָה אַחַת שֶׁל תִּשְׁבּוּבָה, כְּדֹאִיתָא בְּמִדְרָשׁ (יִלְקוּט קֶרֶחַ רַמּוֹ תִּשְׁר"ב) וְמָה זְכוּת הָיָה

מְדוּרָה לְדוֹר, מְזַקְנִים לְצַעֲרִים, מֵאֵב לִבְן לְמַדְנוּ שְׁלִימוֹד הַתּוֹרָה זֶה הַמַּהוּת שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל.

רַבְּנוּ הֶרֶב מַחֲרָקוֹב זצ"ל, בְּמִשְׁךְ כָּל חַיִּיו הָיָה שׁוֹקֵד עַל הַתּוֹרָה יוֹמָם וּלְיָלָה, בַּעֲמַל וּבִגִּיעָה לְהַבִּין כָּל פֶּרֶט בְּגִמְרָא בְּרֵאשׁוֹנִים וּבַעֲמוּמָה דְּבִרֵי חִז"ל. דְּרָכוֹ שֶׁל רַבְּנוּ בְּלִימוֹד הַתּוֹרָה הִיתָה מְבּוֹסֶסֶת עַל הַתּוֹרָה שֶׁלִּמַּד אֶצֶל רַבּוֹתָיו. כָּל חַיִּיו בִּיטָא אֶת גִּעּוּגֵיו הָעֲצוּמִים לְדוֹר שְׁלִפְנִי, הָיָה שְׁגוּר עַל לִשׁוֹנוֹ "מָה שִׁישׁ לָנוּ הַיּוֹם אֶחָד בְּדוֹר, אֲצִלְנוּ הָיָה כִּמָּה עֲשָׂרוֹת" זֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר הִנְחִיל מִדּוֹרוֹת קְדוּמִים, מוֹרֶשֶׁה לְדוֹרוֹת הַבָּאִים.

בְּהַסְפָּד שֶׁהַתִּקְוִים בֵּית הַכִּנְסֶת ב'זְכוּרֹן מֹשֶׁה' לְאַחֵר פְּטִירָתוֹ קָרָא עֲלָיו בְּנוֹ הַגְּדוֹל אֶת מֵאֲמַר חִז"ל 'אִם בְּאֲרָזִים נִפְלָה שְׁלֵהֶבֶת מָה יַעֲשׂוּ אִיזוּבֵי הַקִּיר' (מ"ק כה:) וּבִיָּאֵר, שֶׁהִנֵּה גַם הָאֲרָזִים וְגַם אִיזוּבֵי הַקִּיר שֶׁנִּהְיָם נִמְצָאִים בְּגוֹבָה, וְאוֹלָם הַהִבְדֵּל בֵּינֵיהֶם הוּא שֶׁאִיזוּבֵי הַקִּיר אֲמָנָם גְּבוּהִים הֵם, אֵךְ לֹא עָשׂוּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ מִהַקְרָקֶה עַד לְגַבְהֵיהֶם, מִלְּתַחֲחִילָה צִמִּיחָתָם הָיָה בְּגוֹבָה, לְעוֹמָתָם הָאֲרָזִים, עָלוּ וְצִמְחוּ בְּכּוּחוֹת עֲצָמָם מִהַקְרָקֶה וְעַד לְשִׂיָּה הַגּוֹבָה. נִיתָן לוֹמֵר שֶׁזֶה תְּמִצִּית דְּמוּתוֹ שֶׁל הַזִּידֵּעַ הַחֲרָקוֹבֶעַר רַב זצ"ל, שְׁכִידוּעַ הַגִּיעַ לְדִרְגוֹת גְּבוּהוֹת בְּתוֹרָה וְעִבּוּדָה 'כֹּאֲרֵז בִּלְבָנוֹן', וְאֵת כָּל הַדֶּרֶךְ עַד שֶׁהִגִּיעַ לְשִׂיָּה גְבוּהָ וְתַפְאָרָתוֹ עָשָׂה בְּכּוּחוֹת עֲצָמוֹ בַּעֲמַל וּבִגִּיעָה גְּדוֹלִים מְגִיל צַעִיר מִמֶּשׁ.